

ПРОБЛЕМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Галина СМАЛЮК

Ганна БУЛАВСЬКА

Розглянуто основні аспекти інноваційного розвитку економіки України. Досліджено причини відставання та запропоновано шляхи підвищення конкурентоспроможності нашої держави в світовій високотехнологічній економіці.

The basic aspects of innovative development of economy of Ukraine are considered. The reasons of lag are explored and the ways of increase competitiveness of the state in a world hi-tech economy are offered.

Курс на інноваційний розвиток в Україні визначає перехід економіки до нового якісного стану. Він супроводжується активізацією інноваційної діяльності, яка дає змогу реорганізувати економіку на основі розвитку наукоємних виробництв, впровадження у виробництво прогресивних високотехнологічних процесів, розробки та випуску нової конкурентоспроможної продукції. Для реалізації стратегії інноваційного розвитку України є всі необхідні передумови, серед яких науково-технічний, виробничий та кадровий потенціал, що визначають конкурентні переваги країни. Досвід економічно розвинутих країн переконливо свідчить, що в сучасних умовах зазначені економічні параметри вирішальним чином залежать від масштабів та якісного рівня інвестиційної діяльності,

структурно-технологічних змін на основі інновацій. Натомість сподіватися на масовий приплив зарубіжних інвестицій, у той час, коли власні нагромадження вивозяться за кордон, можна буде лише після того, як у країні будуть реалізовані у вигляді інвестиційних вкладень нагромаджені заощадження громадян і суб'єктів економічної діяльності. Науково-теоретична та практична значущість зазначених проблем зумовила вибір теми, актуальність і цільову спрямованість даної статті, метою якої є систематизація причин відставання України в світовій високотехнологічній економіці та окреслення шляхів інноваційного розвитку країни в контексті інтеграції в світове господарство.

У статті розкриті умови формування й реалізації інноваційної політики держави.

На нашу думку, в Україні за умов обмеженої інноваційної активності господарюючих суб'єктів першочергово слід вирішити низку проблем з інвестиційного наповнення національної економіки, а потім ставити питання про досягнення стану саморозвитку інноваційно-інвестиційної системи країни.

Необхідність зростання інноваційної активності дедалі глибше обґрунтовується й вітчизняними економістами-науковцями. Питання теоретико-методологічних основ державного стимулювання інноваційної діяльності досліджуються в роботах В. Гейця, А. Гальчинського, Б. Губського, М. Данько, О. Жилианської, А. Касича, С. Ковальчука, П. Лапечука, О. Уткіна та інших.

За результатами даного дослідження виокремлено пріоритетні напрямки політики держави у сфері інновацій, розроблено практичні рекомендації щодо її удосконалення.

Інноваційний тип економічного розвитку дедалі більше стає тим фундаментом, який визначає економічну "силу" країни та її перспективи на світовому ринку. В країнах, що належать до інноваційних лідерів (США, Німеччина, Японія), спостерігається висока концентрація найрентабельніших видів бізнесу (з найбільшим вмістом доданої вартості в ціні продукту), переважно високотехнологічна структура національного виробництва, винесення за межі власної країни промислово-технологічного циклу виробництва, які є екологоємними, ресурсоємними тощо, зосередження найбільших фінансових потоків. Попри те, що між цими країнами спостерігається жорстка конкуренція за високорентабельні види діяльності, у випадках виникнення спільної загрози існуванню чинної соціально-економічної моделі вони об'єднують свої зусилля для реалізації спільної політики щодо джерел цієї загрози [7; 3].

Закон України "Про інноваційну діяльність" трактує інновації як "новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукцію чи послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшу-

ють структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери" [1].

На нашу думку, інноваційний розвиток в Україні відбувається за край несприятливих умов. Про це свідчить насамперед збільшення зношеності основних фондів і виробничої інфраструктури, значне скорочення резервних виробничих потужностей. Залишається низьким технологічний рівень виробництва, що зумовлює його високу енерго- і матеріаломісткість.

Останніми роками створення важливим засобом державної підтримки інноваційної діяльності стало створення системи технологічних парків, зусилля яких спрямовані на комерціалізацію й широке впровадження у виробництво наукоємних розробок, вихід на світові ринки з високотехнологічною конкурентоспроможною продукцією.

Проте рівень інноваційної активності залишається недостатній, а серед головних причин, що призвели до цього, можна виокремити такі:

- ризик втратити ринки збуту через торговельні обмеження є більшим, ніж через технологічну відсталість виробництва й гіршу якість продукції;
- період окупності інновацій все ще перевищує прогностичний період розвитку більшості українських підприємств;
- постійні зміни в органах влади заважають здійсненню послідовної інноваційної політики в країні;
- недосконалість інституту інтелектуальної власності призводить до того, що розробники не мають змоги захистити свої майнові інтереси, таким чином применшуючи привабливість інноваційної діяльності;
- мають місце обмеженість доступу до кредитних ресурсів через надання їх на короткий термін і під високі відсотки, недостатність і ускладненість залучення ресурсів фінансування під впливом несприятливого інвестиційного клімату.

У результаті, Україна представлена на світовій арені як країна з низьким життєвим

рівнем громадян, неефективною структурою економіки, що не становить конкуренції провідним державам у жодній галузі й придатна лише на роль споживача низькосортної продукції та постачальника напівоброблених сировинних товарів – чорних металів та деяких видів хімічної продукції.

З огляду на великий нагромаджений потенціал наукових розробок у сфері озброєнь, який виявився незатребуваним в умовах державної незалежності і фактичного воєнного нейтралітету України, слід вести цілеспрямовану зовнішньополітичну діяльність з метою пошуку зовнішніх ринків для реалізації продукції українського ОПК, яка в іншому разі не знайде збуту. Сучасне виробництво вимагає значних витрат на науково-технічні розробки, впровадження їх результатів, і в багатьох випадках цей тягар надто важкий для окремих суб'єктів господарювання в умовах жорсткої конкуренції.

Щоб дійсно зайняти відповідне місце серед розвинутих держав, на нашу думку, треба повністю відповідати сучасним світовим вимогам науково-технологічного рівня продукції, що виробляється. Його не можна кардинально підвищити, спираючись на малі підприємства та індивідуальний бізнес. Необхідно звернути увагу на структуру національного виробництва, місце в ньому великих підприємств, здатних іти в ногу з технічним прогресом [4].

У світовій практиці підтримки інноваційної діяльності вироблено значну кількість інструментів, за допомогою яких держава реалізує необхідні функції у цій сфері. Серед них можна виокремити такі групи:

1) пряма фінансова підтримка інноваційних процесів (безпосереднє фінансування утворення нових галузей, наукоємних виробництв тощо за рахунок коштів Державного бюджету, зокрема на державних підприємствах; надання безпроцентних чи пільгових позик та грантів; державне замовлення на інноваційні продукти; державні виплати провідним науковим центрам та науковцям;

2) фіскальні пільги для інноваторів (зниження ставок податку на прибуток підпри-

ємств; податковий кредит інноваційним підприємствам; зменшення суми прибутку до оподаткування шляхом виключення з нього вартості досліджень чи освоєння нової технології);

3) інші правові, інфраструктурні, економічні й політичні інструменти підтримки інновацій (удосконалення законодавства про авторське право, патентних відносин; розвиток та підтримка системи освіти в країні: закладів загальної освіти, університетів, спеціальної фахової підготовки, системи безперервного навчання і перекваліфікації робочої сили, курсів профільного тренінгу та менеджменту; створення державної інформаційної інфраструктури, розширення доступу до інформаційних мереж та банків даних, бібліотек; здійснення державного лобіювання інтересів українських виробників інноваційної продукції на міжнародному рівні, застосування відповідного торговельного режиму та регулювання валютних курсів) [3; 57].

Питома вага і роль тих чи інших інструментів в окремих країнах відрізняється. Найяскравіше характеризує науково-технічну політику тієї чи іншої країни державне фінансування науково-технічної діяльності, його порядок і обсяги. Основний науково-технічний потенціал у країнах Європейського Союзу є національним надбанням, хоча обсяги (у фінансовому вимірі) робіт, оплачуваних державою, не перевищують 50% їх вартості. Разом з тим, жодна держава не може цілком забезпечити пріоритет ринкової стихії щодо науково-технічного розвитку у своїй країні, що є наріжним каменем економіки.

Сьогодні ЄС спрямовує на НДДКР 1,9% ВВП, тоді як США – 2,64, Японія – 3,04% (у ряді європейських країн цей показник вищий: у Швеції – 3,6%, Фінляндії – 3,1%). У 2006 р. ЄС затратив на НДДКР у сфері медичних технологій, авіації, фармацевтики й інших наукомістких сфер 164 млрд. євро, а США – 288 млрд. євро. Якщо в США частка приватного сектора в загальних витратах на НДДКР становить 68,2%, то в ЄС – 56,3% [7; 4].

Як свідчать дані міжнародних досліджень, домінуючою серед галузей промисловості щодо інноваційної діяльності були хімічна та нафтохімічна промисловість – 24,2% і машинобудування – 24,9%, але ці галузі, що мають бути лідерами інновацій, за період з 2000 р. значно втратили свої позиції. Лише в 2006 р. окреслилась певна стабілізація показників.

У 2000 р. в машинобудуванні 27,2% підприємств займалися інноваційною діяльністю, хоча це був рік, коли, як вище вказувалось, в Україні була серйозна фінансова криза і машинобудування не мало такої динаміки зростання як, наприклад, у 2004 та кілька років поспіль. Разом з тим, підприємства знаходили кошти для інноваційної діяльності. У хімічній та нафтохімічній промисловості в 2000 р. таких підприємств було 27,7%, а в металургії – аж 31,8%. За період інтенсивного економічного зростання – 2001–2007 рр., коли воно становило близько 8% в середньорічному обчисленні, активність у сфері інновацій мала, спостерігалася тенденція до зниження. Це є свідченням того, що запас цінової конкурентоспроможності, який утворився внаслідок девальвації гривні в 1999–2000 рр., був надмірним, а тому під-

приємства не дбали про свої технологічні переваги на майбутнє – достатньо було ефекту цінової конкурентоспроможності, що утворилася внаслідок фінансової кризи [7; 5].

Що стосується форм власності, зміна якої за логікою перехідних процесів мала підштовхнути інноваційні перетворення, передусім серед приватних підприємств, то таких було у 2007р. лише 8,0 проти 15,0% у державній та 15,6% – у колективній власності. Очевидно, що інноваційна діяльність у нових інституційних секторах економіки ще не досягла відповідного рівня розвитку, а тому сподіватися на їх швидке формування протягом кількох найближчих років неможливо.

Україна на шляху інноваційного розвитку має розраховувати переважно на власні сили. Благодійна допомога та співробітництво з міжнародними організаціями не дають очікуваної користі.

Україна не має іншої можливості повернути місце серед авангарду світового поступу, ніж перейти на інноваційний шлях розвитку, досягти зростання обсягів виробленої продукції та підвищення її конкурентоспроможності не через збільшення витрат ресурсів, а за рахунок активного використання нових знань та їх матеріалізованих

Таблиця 1

Інноваційна діяльність в Україні у 2001–2007 рр.

Показник	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Підприємства (всього)	9475	10293	10037	9931	9920	9913	9903
Кількість промислових підприємств, що займалися інноваційною діяльністю	1705	1697	1808	1496	1359	1110	1356
Питома вага промислових підприємств, що займалися інноваційною діяльністю, %	18,0	16,5	18,0	15,1	13,7	11,2	13,7
у тому числі: у машинобудуванні	27,7	22,2	23,3	24,9	24,4	23,7	24,2
у чорній металургії	29,7	18,4	20,2	17,0	15,4	13,3	15,3
У хімічній та нафтохімічній промисловості	22,4	21,0	24,7	24,0	24,5	23,6	24,9
Інноваційна діяльність за формами власності: приватна	7,0	10,4	12,1	8,1	8,1	7,9	8,0
колективна	17,8	17,1	18,8	16,4	16,4	15,2	15,6
державна	23,0	21,6	22,3	15,1	15,1	14,7	15,0
комунальна	6,4	2,9	4,3	5,0	5,0	4,8	5,0

Скдалено на основі: статистичної інформації сайту Державного комітету статистики України. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

результатів. Цей шлях полягає в безперервному оновленні спектра товарів і послуг, що пропонуються на ринку, а також технологій їх виробництва. Він забезпечить постійне зменшення енерго- та ресурсоємності одиниці продукції, збільшення продуктивності праці. Сподівання на те, що інноваційна модель розвитку сформується лише під впливом ринкових замовлень і механізмів, на нашу думку, виявилася марною.

Підсумовуючи вищезазначене, приходимо до таких висновків і узагальнень.

1. Серед факторів, що гальмують становлення високотехнологічної економіки, варто назвати низький рівень створення інноваційної інфраструктури. По-перше, відсутня дієва законодавча база, оскільки нечисленні закони, які регламентують наукову і науково-технічну діяльність, є неузгодженими і суперечать один одному [2; 21]. По-друге, система державних інституцій, що покликана регулювати та стимулювати інноваційний розвиток, є вкрай недосконалою, оскільки наявні структури дублюють одна одну, в той час як більшість напрямків у стимулюванні НДДКР залишаються неохопленими.

2. Інноваційна діяльність як пріоритет національного економічного розвитку має бути спрямована на виконання ключових цілей:

- зростання рівня доходів і якості життя населення за рахунок створення конкурентоспроможної наукомісткої продукції розвитку секторів економіки, покликаних формувати людський капітал, зокрема освіти й науки, охорони здоров'я;
- технологічну модернізацію та заміну основних фондів у провідних галузях реальної економіки;

- забезпечення ресурсозбереження, що послабить залежність вітчизняної економіки від імпорту енергетичних і сировинних матеріалів.

Таким чином, гостра потреба у постійному оновленні продуктів і технологій спонукає розвивати наукові та проектні розробки, підпорядковувати виробничу діяльність підприємства прискоренню інноваційних процесів. У свою чергу, необхідність виробництва нової продукції, здатної задовольнити потреби ринку, стає провідним мотивом технологічних нововведень.

Література

1. Закон України "Про інвестиційну діяльність" з останніми змінами від 3 лютого 2004 року N 1407-IV/
2. Андрощук Г. *Зарубежний опыт стимулирования инновационной деятельности // Бизнес-информ.* – 2006. – № 3. – С. 20–21.
3. Жилиянська О. І. *Розвиток інноваційної інфраструктури // Фінанси України* – 2005. – №7 – С. 57
4. Касич А. *Зміст та завдання державної інноваційно-інвестиційної політики України // www.intellect.org.ua// Офіційний сайт Департаменту інтелектуальної власності.*
5. Ковальчук С. С. *Інноваційна діяльність як пріоритет економічного розвитку України // Фінанси України* – 2007. – №7 – С. 96–99.
6. Лалечук П. *Підтримка інноваційної діяльності. Досвід економічно розвинутих держав та України // Регіональна економіка.* – 2007. – №12. – С. 47–50.
7. Руда О. Л. *Інноваційна діяльність – ефективний шлях розвитку економіки України // Формування ринкових відносин в Україні.* – 2007. – №9. – С. 3–5.